

ACADEMIC SPECTRUM

2026-yil 4-son

Ilmiy-metodik jurnal
Научно методический журнал
Scientific and Methodical Journal

ISSN

3093-9089

Бухоро - 2026

ACADEMIC SPECTRUM

Ilmiy-metodik jurnal
Научно методический журнал
Scientific and Methodical Journal

№ 4-Son 2026-yil

**Jurnal O‘zbekiston Respublikasi Buxoro viloyat Axborot va Ommaviy
komunikatsiyalar boshqarmasi tomonidan 2025-yil 26-dekabrdagi
№1273056 sonli guvohnoma bilan ro‘yxatga olingan**

BOSH MUHARRIR:

Axmadov Nazirjon Rahmat o‘g‘li

Psixologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

TAHRIRIYAT KENGASHI A‘ZOLARI

Кулешов Валерий Владимирович - pedagogika fanlari doktori, professor Rossiya Fanlar akademiyasining akademigi (Ukraina).

Andriyenko Yelena Vasilyevna - pedagogika fanlari doktori, professor (Novosibirsk davlat pedagogika universiteti Fizika, matematika, axborot va texnologiya ta‘limi instituti, Novosibirsk, Rossiya).

Romm Tatyana Aleksandrovna - pedagogika fanlari doktori, professor (Novosibirsk davlat pedagogika universiteti Tarix, gumanitar va ijtimoiy ta‘lim instituti, Novosibirsk, Rossiya).

Tadjixodjayev Zokirxo‘ja Abdusattorvich - Texnika fanlari doktori, professor

Olimov Shirinboy Sharofovich - pedagogika fanlari doktori, professor (Buxoro davlat universiteti “Pedagogika” kafedrasini mudiri).

Zaripov Lochin Rustamovich - pedagogika fanlari doktori (DSc), professor (O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta‘lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy ta‘limni rivojlantirish ilmiy-tadqiqot markazi, O‘quv-uslubiy faoliyatni takomillashtirish boshqarma boshlig‘i).

Xamidov Akmal Amrulloevich – pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) (Buxoro viloyati Pedagogik mahorat markazi direktori)

Nazarov Akmal Mardonovich - psixologiya fanlari doktori (DSc), professor (Buxoro davlat universiteti Yoshlar masalalari va ma‘naviy-ma‘rifiy ishlar bo‘yicha birinchi prorektor).

Safarov Dilmurod Xalimovich - psixologiya fanlari doktori (DSc), professor (Navoiy viloyati pedagogik mahorat markazi Akademik faoliyat bo'yicha direktor o'rinbosari)

Rustamov Shavkat Shuhrat o‘g‘li - psixologiya fanlari doktori (DSc), dotsent (Buxoro davlat universiteti “Psixologiya” kafedrasini mudiri).

Ganjiyev Feruz Furqatovich - psixologiya fanlari doktori (DSc), dotsent (Buxoro davlat universiteti “Psixologiya” kafedrasini professori).

Kosimov Ubaydulla Axrorovich - psixologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent (Buxoro viloyati Pedagogik mahorat markazi Pedagogika va psixologiya, ta‘lim texnologiyalari kafedrasini mudiri)

Ismatova Dilafuz Tuymuratovna - psixologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), (Buxoro davlat universiteti “Psixologiya” kafedrasini dotsenti).

Muxlisov Sodiqjon Saidjonovich - pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), (Buxoro davlat universiteti “Axborot tizimlari va raqamli texnologiyalar kafedrasini dotsenti).

Tilavov Muxtor Hasan o‘g‘li - psixologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), (Buxoro davlat universiteti “Psixologiya” kafedrasida dotsenti).

Mas‘ul kotib:

Dehqonboyev Shohjahon Oybek o‘g‘li – Buxoro davlat universiteti Psixologiya kafedrasida o‘qituvchisi

EDITOR-IN-CHIEF:

Akhmadov Nazirjon Rahmat o‘g‘li — Doctor of Philosophy (PhD) in Psychology, Associate Professor.

MEMBERS OF THE EDITORIAL BOARD:

Valeriy Vladimirovich Kuleshov — Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Academician of the Russian Academy of Sciences (Ukraine).

Elena Vasilyevna Andrienko — Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Novosibirsk State Pedagogical University, Institute of Physics, Mathematics, Information and Technological Education, Novosibirsk, Russia).

Tatyana Aleksandrovna Romm — Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Novosibirsk State Pedagogical University, Institute of History, Humanities and Social Education, Novosibirsk, Russia).

Tadjixodjayev Zokirkhoja Abdusattorovich — Doctor of Technical Sciences, Professor.

Shirinboy Sharofovich Olimov — Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Bukhara State University, Head of the “Pedagogy” Department).

Lochin Rustamovich Zaripov — Doctor of Pedagogical Sciences (DSc), Professor (Research Center for the Development of Higher Education under the Ministry of Higher Education, Science and Innovations of the Republic of Uzbekistan, Head of the Department for Improvement of Educational and Methodological Activities).

Khamidov Akmal Amrulloevich — Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences, Director of the Bukhara Regional Center for Pedagogical Excellence.

Akmal Mardonovich Nazarov — Doctor of Psychological Sciences (DSc), Professor (Bukhara State University, First Vice-Rector for Youth Affairs and Spiritual-Educational Work).

Dilmurod Xalimovich Safarov — Doctor of Psychological Sciences (DSc), Professor (Navoi Regional Center for Pedagogical Excellence, Deputy Director for Academic Affairs).

Shavkat Shuhrat o‘g‘li Rustamov — Doctor of Psychological Sciences (DSc), Associate Professor (Bukhara State University, Head of the “Psychology” Department).

Feruz Furqatovich Ganjiyev — Doctor of Psychological Sciences (DSc), Associate Professor (Bukhara State University, Professor of the “Psychology” Department).

Kosimov Ubaydulla Axrorovich — Doctor of Philosophy (PhD) in Psychological Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Pedagogy and Psychology, Educational Technologies at the Bukhara Regional Center for Pedagogical Excellence.

Dilafruz Tuymuratovna Ismatova — Doctor of Philosophy (PhD) in Psychological Sciences, Associate Professor (Bukhara State University, “Psychology” Department).

Sodiqjon Saidjonovich Mukhlisov — Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences, Associate Professor (Bukhara State University, “Information Systems and Digital Technologies” Department).

Muxtor Hasan o‘g‘li Tilavov — Doctor of Philosophy (PhD) in Psychological Sciences, Associate Professor (Bukhara State University, “Psychology” Department).

EXECUTIVE SECRETARY:

Dehqonboyev Shohjahon Oybek o‘g‘li — Lecturer, Department of Psychology, Bukhara State University.

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:

Ахмадов Назирджон Рахмат угли — доктор философии по психологии (PhD), доцент.

ЧЛЕНЫ РЕДАКЦИОННОГО СОВЕТА:

Кулешов Валерий Владимирович — доктор педагогических наук, профессор, академик Российской академии наук (Украина).

Андрienко Елена Васильевна — доктор педагогических наук, профессор (Новосибирский государственный педагогический университет, Институт физики, математики, информационных и технологических наук, г. Новосибирск, Россия).

Ромм Татьяна Александровна — доктор педагогических наук, профессор (Новосибирский государственный педагогический университет, Институт истории, гуманитарных и социальных наук, г. Новосибирск, Россия).

Таджиходжаев Зокирходжа Абдусатторович — доктор технических наук, профессор.

Олимов Ширинбой Шарофович — доктор педагогических наук, профессор (Бухарский государственный университет, заведующий кафедрой «Педагогика»).

Зарипов Лочин Рустамович — доктор педагогических наук (DSc), профессор (Научно-исследовательский центр развития высшего образования при Министерстве высшего образования, науки и инноваций Республики Узбекистан, начальник управления совершенствования учебно-методической деятельности).

Хамидов Акмал Амруллоевич — доктор философии (PhD) по педагогическим наукам, директор Центра педагогического мастерства Бухарской области.

Назаров Акмал Мардонович — доктор психологических наук (DSc), профессор (Бухарский государственный университет, первый проректор по делам молодежи и духовно-просветительской работе).

Сафаров Дилмурод Халимович — доктор психологических наук (DSc), профессор (Навоийский областной центр педагогического мастерства, заместитель директора по академической деятельности).

Рустамов Шавкат Шухрат угли — доктор психологических наук (DSc), доцент (Бухарский государственный университет, заведующий кафедрой «Психология»).

Ганжиев Феруз Фуркатович — доктор психологических наук (DSc), доцент (Бухарский государственный университет, профессор кафедры «Психология»).

Косимов Убайдулла Ахрорович — доктор философии (PhD) по психологическим наукам, доцент, заведующий кафедрой педагогики и психологии, образовательных технологий Центра педагогического мастерства Бухарской области.

Исматова Дилафруз Туймуратовна — доктор философии (PhD) по психологическим наукам, доцент (Бухарский государственный университет, кафедра «Психология»).

Мухлисов Содикжон Саиджонович — доктор философии (PhD) по педагогическим наукам, доцент (Бухарский государственный университет, кафедра «Информационные системы и цифровые технологии»).

Тилавов Мухтор Хасан угли — доктор философии (PhD) по психологическим наукам, доцент (Бухарский государственный университет, кафедра «Психология»).

ОТВЕТСТВЕННЫЙ СЕКРЕТАРЬ:

Дехконбоев Шохжахон Ойбек угли — преподаватель кафедры «Психология» Бухарского государственного университета.

MUNDARIJA:

T/R	Mualliflar	Maqola sarlavhasi	Bet
1	<i>G'AYBULLAYEV ALISHER ASADOVICH</i>	MAKTAB UQUVCHILARIDA BULLING XULQ ATVOR SHAKLLANISHINING IJTIMOY PSIXOLOGIK DETERMINANTLARI	12
2	<i>YOQUBJONOVA SEVARA BAHODIR QIZI</i>	PRESERVING THE AUTHOR'S INDIVIDUAL STYLE IN UZBEK TRANSLATION (BASED ON LEE KUAN YEW'S FROM THIRD WORLD TO FIRST)	18
3	<i>IBODULLOYEV NURALI SHERALIYEVICH</i>	PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNING TA'LIM JARAYONIDA SAMARDORLIGI VA METODOLOGIK ASOSLARI	29
4	<i>AXMEDOVA ZARRINA JAMILOVNA, NARZULLOYEVA JASMINA JO'RABEK QIZI</i>	IJTIMOY TARMOQLARNING O'SPirinLAR PSIXIKASIGA TA'SIRI VA UNING PSIXOLOGIK JIHLTLARI	32
5	<i>QAZOQOV MUXRIDIN HOSHM O'G'LI</i>	ФОРМИРОВАНИЕ СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ У СОТРУДНИКОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ	37
6	<i>SAIDOVA RAYHONA AMON QIZI</i>	BO'LAJAK PEDAGOGLARDA KASBIY FAOLIYAT SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING PSIXOLOGIK JIHLTLARI	40
7	<i>NISHONOVA ZUXRA VOXIDJON QIZI</i>	THE DEVELOPMENT OF THE PHONICS APPROACH AND ITS ROLE IN MODERN EDUCATIONAL PARADIGMS	43
8	<i>SADULLAYEVA SEVARA G'AYRADJONOVNA</i>	TALABALARDA UYQUSIZLIK VA UNING SALOMATLIKKA TA'SIRI	47
9	<i>SAFAROVA ZULFIZAR BOBONAZAR QIZI</i>	BAHOLASH AMALIYOTIDA UCHRAYDIGAN MUAMMOLAR VA ULARNI BARTARAF ETISH YO'LLARI	51
10	<i>MAMATOV ALIMARDON SOTVOLDI O'G'LI, SHOMUROTOV ZOVID ZOKIROVICH</i>	PROFESSIONAL DEFORMATION AND ITS CAUSES	55
11	<i>UBAYDULLA AXROROVICH KOSIMOV</i>	KICHIK MAKTAB YOSHIDA AXBOROT QABUL QILISH MODALLIGINING AHAMIYATI	60

T/R	Mualliflar	Maqola sarlavhasi	Bet
12	<i>XAMIDOV AKMAL AMRULLOYEVICh</i>	KASB TANLASHDA IJTIMOY-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARNING O‘RNI	65
13	<i>JAXONOV JAVLONBEK JAMIL O‘G‘LI</i>	O‘SMIRLARDA JINOYAT MOTIVLARI SHAKLLANISHINING IJTIMOY-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI	69
14	<i>OSTONOVA LOBAR RASHID QIZI</i>	THE ROLE OF PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL APPROACHES IN THE EFFECTIVE ORGANIZATION OF STUDENTS’ LEISURE TIME	72
15	<i>SAFAROVA ZULFIZAR BOBONAZAR QIZI</i>	MUSTAQIL FAOLIYATNI BAHOLASH TEXNOLOGIYALARI: MUAMMO VA YECHIMLAR	77
16	<i>HAMROYEV JAMSHID O‘G‘LI TEMURBEK</i>	MIGRATSIYA BILAN BOG‘LIQ IJTIMOY SHAROITLARDA O‘SMIRLARNING PSIXOLOGIK MOSLASHUV STRATEGIYALARI.	80
17	<i>OBIDOVA ZILOLA FOZILOVNA</i>	YOSHLAR ORASIDA YUKSAK HUQUQIY MADANIYATNI RIVOJLANTIRISHNING IJTIMOY-PSIXOLOGIK ASOSLARI	84
18	<i>QOSIMOVA SARVINOZ BAXTIYOROVNA</i>	YOSHLAR ONGIDA MANIPULYATSION TA‘SIRLARGA QARSHI IMMUNITETNI HOSIL QILISHNING IJTIMOY-PSIXOLOGIK MEXANIZMLARI.	87
19	<i>SHODIYEVA UMEDA SHUHRAT QIZI</i>	BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARDA KOMMUNIKATIV QOBILIYATNI RIVOJLANTIRISHNING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI	93
20	<i>UMARALIYEVA MUNOJATXON MASHRABOVNA, IBRAGIMOVA MUHLISA ISMOILJON QIZI</i>	THE DIFFICULTY OF TRANSLATING HUMOR AND JOKES FROM ENGLISH INTO UZBEK	98
21	<i>DEHQONBOYEV SHOHJAHON OYBEK O‘G‘LI</i>	CRITERIA FOR EVALUATING SOCIAL BEHAVIOR OF AN INDIVIDUAL DURING FORENSIC PSYCHOLOGICAL EXAMINATION AND THEIR PSYCHOLOGICAL FOUNDATIONS	102
22	<i>ABDULLAYEVA BARNO SAYFUTDINOVNA</i>	UYUSHMAGAN YOSHLARNING IJTIMOY-PSIXOLOGIK MOSLASHUVI VA HAYOTIY STRATEGIYALARI O‘RTASIDAGI BOG‘LIQLIKNING O‘ZIGA XOS JIHATLARI	108
23	<i>AXATOV YO‘LDOSHJON HAMZAYEVICH</i>	TALABALARDA O‘QUV FAOLIYATINI METAKOGNITIV BOSHQARISH ORQALI QAT‘IYATLILIK VA MAS‘ULIYATLILIK SIFATLARINI RIVOJLANTIRISH OMILLARI	113

T/R	Mualliflar	Maqola sarlavhasi	Bet
24	<i>ASHRAPOV NODIRBEK NAMOZ O'G'LI</i>	O'SPIRINLARDA METAKOGNITIV QOBILİYATLAR RIVOJIGA TA'SIR KO'RSATUVCHI PSIXOLOGIK OMILLAR	121
25	<i>NAZAROV AKMAL MARDONOVICH</i>	YOSHLAR PSIXOLOGIYASI VA MA'NAVİY TARBIYA: INNOVATSION JAMIYATNI SHAKLLANTIRISHDA MA'NAVİY SALOHİYATNI YUKSALTIRISH STRATEGIYALARI	128
26	<i>RUSTAMOV SHAVKAT SHUHRAT O'G'LI</i>	TRANSFORMATSION TA'LIM SHAROITIDA TALABALARNING ILMIY-IJODIY SALOHİYATINI RIVOJLANTIRISHGA OID PSIXOLOGIK YONDASHUVLAR	135
27	<i>ALJANOVA GULJAHAN AMANGELDIYEVNA</i>	MAKTAB O'QUVCHILARIDA GEOGRAFIK TUSHUNCHALARNI SHAKLLANTIRISHDA INTEGRATIV YONDASHUVNING PSIXOLOGIK ASOSLARI	142
28	<i>NURULLOYEV FIRUZ NO'MONJONOVICH</i>	BO'LAJAK INFORMATIKA O'QITUVCHILARINING KASBIY TAYYORGARLIGINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK IMKONIYATLARI VA YO'LLARI	147
29	<i>ZARIPOVA MAFTUNA BAHROM QIZI</i>	CHET EL BOLALAR ADABIYOTI NAMUNALARI ASOSIDA O'QUVCHILARDA UMUMINSONIY IJTIMOİY QADRIYATLARNI SHAKLLANTIRISHNING ASOSIY YO'NALISHLARI	152
30	<i>TURSUNOVA DILBAR DILBAR ZAFAROVNA</i>	TA'LIM JARAYONIDA GRAFIK ORGANAYZERLARDAN FOYDALANISH ORQALI O'QUVCHILARNING MUSTAQIL FIKRLASH KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH USULLARI	156
31	<i>BEGMATOVA MUNIRA MUNIRA TOLIBJON QIZI</i>	SHAXSNING UMUMIY SALOMATLIGINI RIVOJLANTIRISH IJTIMOIY-PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA TALQIN ETILISHI	159
32	<i>NUSRATOVA MEXRINISO BAXSHILLOYEVNA</i>	PEDAGOG VA TALABA O'RTASIDAGI MUNOSABATLARNING SHAXSDA ALTRUIZM MOTIVLARINING SHAKLLANISHIGA TA'SIRI	167
33	<i>MAKSADOVA MEHRINISO SAYXONOVNA</i>	PSYCHOLOGICAL FOUNDATIONS OF FORMING PROFESSIONAL QUALITIES AND ATTRIBUTES OF PRIMARY SCHOOL TEACHERS	171

Axatov Yo‘ldoshjon Hamzayevich

*Buxoro davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi
Psixologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) dotsent*

TALABALARDA O‘QUV FAOLIYATINI METAKOGNITIV BOSHQARISH ORQALI QAT‘IYATLILIK VA MAS‘ULIYATLILIK SIFATLARINI RIVOJLANTIRISH OMILLARI

Annotatsiya. Mazkur maqolada talabalarda o‘quv faoliyatini metakognitiv tartibga solish orqali qat‘iyat va mas‘uliyatlilik sifatlarini shakllantirish omillari tahlil qilinadi. Qat‘iyat va mas‘uliyatlilik shaxsning akademik muvaffaqiyati hamda kasbiy shakllanishida muhim irodaviy sifatlar sifatida ko‘rib chiqiladi. Tadqiqotda metakognitiv tartibga solish jarayonlari – rejalashtirish, monitoring va natijalarni baholash – o‘quv faoliyatini ongli boshqarishning asosiy mexanizmlari sifatida talqin etiladi. Ushbu jarayonlar talabaning maqsadni aniq belgilashi, vaqtni samarali taqsimlashi va o‘z faoliyati uchun javobgarlikni his etishiga yordam beradi. Metakognitiv nazorat orqali talaba o‘z xatolarini aniqlab, ularni tuzatish strategiyalarini ishlab chiqadi, bu esa qat‘iyatlilikni mustahkamlaydi. Maqolada metakognitiv yondashuvni ta‘lim jarayoniga integratsiya qilish talabalarda ichki nazorat, mas‘uliyat va barqaror motivatsiyani rivojlantirishning samarali omili ekanligi ilmiy asoslanadi.

Kalit so‘zlar: metakognitiv tartibga solish, o‘quv faoliyati, qat‘iyat, mas‘uliyatlilik, rejalashtirish, monitoring, o‘z-o‘zini boshqarish, motivatsiya.

Ахатов Йулдошджон Хамзаевич

Независимый исследователь Бухарского государственного университета Доктор философии (PhD) по психологическим наукам, доцент

ФАКТОРЫ РАЗВИТИЯ ТАКИХ КАЧЕСТВ, КАК НАСТОЙЧИВОСТЬ И ОТВЕТСТВЕННОСТЬ У СТУДЕНТОВ ПОСРЕДСТВОМ МЕТАКОГНИТИВНОГО УПРАВЛЕНИЯ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ

Аннотация. В статье анализируются факторы формирования настойчивости и ответственности у студентов посредством метакогнитивной регуляции учебной деятельности. Настойчивость и ответственность рассматриваются как важнейшие волевые качества, обеспечивающие академическую успешность и профессиональное становление личности. Метакогнитивная регуляция, включающая планирование, мониторинг и оценку результатов, выступает ключевым механизмом осознанного управления учебной деятельностью. Благодаря данным процессам студент способен четко формулировать цели, рационально распределять время и осознавать личную ответственность за результаты обучения. Метакогнитивный контроль способствует выявлению ошибок и корректировке стратегий, что укрепляет настойчивость и устойчивую мотивацию. В работе обосновывается необходимость внедрения метакогнитивных стратегий в образовательную практику как эффективного средства развития внутреннего контроля и ответственности студентов.

Ключевые слова: метакогнитивная регуляция, учебная деятельность, настойчивость, ответственность, планирование, мониторинг, саморегуляция, мотивация.

Akhatov Yuldoshjon Hamzayevich

*Independent researcher at Bukhara State University Doctor of Philosophy (PhD) in
Psychological Sciences, Associate Professor*

FACTORS OF DEVELOPING PERSISTENCE AND RESPONSIBILITY IN STUDENTS THROUGH METACOGNITIVE REGULATION OF LEARNING ACTIVITIES

Annotation. *This article examines the factors contributing to the development of perseverance and responsibility in students through metacognitive regulation of learning activities. Perseverance and responsibility are considered essential volitional qualities that ensure academic success and professional growth. Metacognitive regulation, including planning, monitoring, and evaluation, is viewed as a key mechanism for the conscious management of learning processes. Through these processes, students can set clear goals, allocate time effectively, and assume personal responsibility for their academic outcomes. Metacognitive control enables learners to identify mistakes and adjust their strategies, thereby strengthening perseverance and sustained motivation. The study substantiates the importance of integrating metacognitive strategies into educational practice as an effective means of fostering internal control, responsibility, and stable academic engagement among university students.*

Key words: *metacognitive regulation, learning activity, perseverance, responsibility, planning, monitoring, self-regulation, motivation.*

Mavzuning dolzarbligi. Zamonaviy oliy ta’lim tizimi global raqobat, raqamli transformatsiya va bilimlar iqtisodiyotining jadallashuvi sharoitida faoliyat yuritmoqda. Bugungi kunda xalqaro tashkilotlar, jumladan UNESCO va OECD hisobotlarida ta’limning asosiy vazifalaridan biri sifatida talabalarda o‘z-o‘zini boshqarish, mas’uliyat va barqaror motivatsiyani shakllantirish zarurligi alohida ta’kidlanadi. XXI asr kompetensiyalari tarkibida self-regulation, lifelong learning va personal responsibility kabi ko‘nikmalar ustuvor o‘rin egallaydi. Bu esa o‘quv faoliyatini metakognitiv tartibga solish orqali qat’iyat va mas’uliyatlilik sifatlarini rivojlantirish masalasini dolzarb ilmiy yo‘nalishga aylantiradi.

Xalqaro tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, o‘z o‘quv jarayonini ongli rejalashtira oladigan, monitoring qiladigan va natijalarni tahlil qila oladigan talabalar akademik muvaffaqiyat ko‘rsatkichlari bilan ajralib turadi. Metakognitiv regulyatsiya darajasi yuqori bo‘lgan talabalarda vazifalarni kechiktirish darajasi past, ichki motivatsiya esa barqarorroq ekani aniqlangan. Shu bilan birga, Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti ma’lumotlariga ko‘ra, yoshlar orasida akademik stress va emotsional zo‘riqish ko‘rsatkichlarining ortib borishi ichki nazorat mexanizmlarini kuchaytirish zaruratini yanada oshirmoqda. Qat’iyat va mas’uliyatlilik kabi irodaviy sifatlar aynan metakognitiv boshqaruv orqali mustahkamlanadi.

O‘zbekiston Respublikasida oliy ta’lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar, xususan kredit-modul tizimining joriy etilishi, mustaqil ta’lim ulushining oshirilishi va kompetensiyaviy yondashuvning kengayishi talabalardan o‘z o‘quv faoliyatini mustaqil boshqarishni talab qilmoqda. 2030-yilgacha oliy ta’limni rivojlantirish konsepsiyasida mas’uliyatli, tashabbuskor va raqobatbardosh mutaxassislarni tayyorlash ustuvor vazifa sifatida belgilangan. Bunday natijaga erishish esa talabalarda qat’iyat va mas’uliyatlilikni rivojlantirishni taqozo etadi.

Shu bois o‘quv faoliyatini metakognitiv tartibga solish orqali talabalarda qat’iyat va mas’uliyatlilik sifatlarini shakllantirish omillarini o‘rganish nazariy va amaliy jihatdan muhimdir. Mazkur yo‘nalish talabalarining ichki nazoratini kuchaytirish, akademik samaradorlikni oshirish hamda ularni mustaqil va mas’uliyatli shaxs sifatida shakllantirishga xizmat qiladi. Mavzuning dolzarbligi zamonaviy ta’lim talablari, yoshlar psixologik salomatligi va global kompetensiyalarni rivojlantirish ehtiyoji bilan bevosita bog‘liqdir.

Kirish. XXI asrda oliy ta’lim tizimi tub o‘zgarishlar jarayonini boshdan kechirmoqda. Globallashuv, raqamli texnologiyalar va sun’iy intellektning jadal rivojlanishi natijasida mehnat bozori yuqori malakali, mustaqil fikrlaydigan va o‘z faoliyatini ongli boshqara oladigan mutaxassislarga ehtiyoj sezmoqda. UNESCO va OECD tomonidan e’lon qilingan xalqaro hisobotlarda zamonaviy ta’limning ustuvor vazifalaridan biri sifatida talabalarda self-regulation (o‘z-o‘zini boshqarish), responsibility (mas’uliyat) va perseverance (qat’iyat) kabi irodaviy sifatlarini rivojlantirish zarurligi qayd etiladi. Ayniqsa, uzoq muddatli maqsadlarga erishishda qat’iyat va mas’uliyatlilikning muhim omil ekani ta’kidlanadi.

Xalqaro tadqiqotlar natijalariga ko‘ra, o‘quv faoliyatini metakognitiv tartibga solish darajasi yuqori bo‘lgan talabalar akademik muvaffaqiyat ko‘rsatkichlari bilan ajralib turadi. Rejalashtirish,

monitoring va natijalarni baholash kabi metakognitiv jarayonlar o‘quv yuklamasini samarali boshqarish, vaqtni to‘g‘ri taqsimlash va xatolarni o‘z vaqtida tuzatishga imkon beradi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, o‘z o‘quv jarayonini ongli nazorat qiladigan talabalar vazifalarni kechiktirishga kamroq moyil bo‘ladi hamda murakkab vaziyatlarda yuqori darajada barqarorlik namoyon etadi. Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti ma‘lumotlariga ko‘ra, yoshlar orasida akademik stress va emotsional zo‘riqish ko‘rsatkichlari ortib borayotgani, ichki nazorat mexanizmlarini mustahkamlash zarurligini yanada dolzarb qiladi.

O‘zbekiston Respublikasida ham oliy ta‘lim sohasida keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Kredit-modul tizimining joriy etilishi mustaqil ta‘lim ulushining oshishiga olib keldi, bu esa talabalardan o‘z vaqtini boshqarish, ustuvor vazifalarni aniqlash va o‘quv faoliyatini rejalashtirishni talab etadi. 2030-yilgacha oliy ta‘limni rivojlantirish konsepsiyasida kompetensiyaviy yondashuvni kuchaytirish, mustaqil va mas‘uliyatli mutaxassislarni tayyorlash ustuvor vazifa sifatida belgilangan. Bunday natijaga erishish uchun talabalarda qat‘iyat va mas‘uliyatlilik sifatlarini tizimli ravishda rivojlantirish zarur.

Metakognitiv tartibga solish – bu shaxsning o‘z bilish jarayonlarini ongli boshqarish qobiliyati bo‘lib, u rejalashtirish, monitoring va baholashni o‘z ichiga oladi. Ushbu jarayonlar talabaning maqsadni aniq belgilashi, vazifalarni ustuvorlik asosida taqsimlashi va natijalar uchun javobgarlikni his etishiga xizmat qiladi. Demak, o‘quv faoliyatini metakognitiv tartibga solish orqali talabalarda qat‘iyat va mas‘uliyatlilik sifatlarini shakllantirish zamonaviy ta‘lim talablari bilan bevosita bog‘liq dolzarb ilmiy muammodir. Bu yo‘nalish ta‘lim samaradorligini oshirish, talabalarning ichki resurslarini safarbar etish hamda ularni raqobatbardosh, barqaror va mas‘uliyatli shaxs sifatida shakllantirishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar tahlili. Talabalarda o‘quv faoliyatini metakognitiv tartibga solish orqali qat‘iyat va mas‘uliyatlilik sifatlarini shakllantirish masalasi zamonaviy psixologik-pedagogik adabiyotlarda, avvalo, metakognitsiya, o‘z-o‘zini regulatsiyalangan o‘qish (self-regulated learning) va ongli samoregulatsiya konsepsiyalari doirasida yoritiladi. Mazkur yo‘nalishlar umumiy bir g‘oyaga tayanadi: talabaning qat‘iyatli bo‘lishi yoki mas‘uliyatni his etishi ko‘pincha “xarakter kuchi” bilan cheklanmaydi, balki o‘zining o‘qish jarayonini rejalashtirish, jarayonni nazorat qilish, xatolarni aniqlash va natijaga baho berish kabi metakognitiv mexanizmlar qanchalik rivojlanganiga ham bog‘liq. Shu sababli, adabiyotlarda metakognitiv tartibga solish talabaning o‘quv faoliyatida ichki nazoratni kuchaytiradigan va barqaror mehnat ritmini yaratadigan asosiy psixologik omil sifatida talqin qilinadi.

Xorijiy tadqiqotlarda metakognitsiya nazariy poydevorini J. Flavellning ishlari belgilab bergan bo‘lib, u metakognitiv bilim va metakognitiv nazoratni ajratib, shaxsning o‘qishdagi muvaffaqiyati “o‘z fikrlashini anglash” va “o‘qish strategiyalarini boshqarish”ga tayanishini asoslaydi. Flavellning qarashlari A. Brown tomonidan kengaytirilib, metakognitiv nazoratning amaliy ko‘rinishlari sifatida tushunishni monitoring qilish, strategiyani o‘zgartirish va refleksiya orqali o‘z-o‘zini tuzatish jarayonlari ko‘rsatib beriladi. Bu nuqtai nazardan qat‘iyat – talabaning vazifani qiyinlashgan pallada tashlab yubormasdan, strategiyani yangilab davom etish qobiliyati sifatida ko‘rinadi; mas‘uliyatlilik esa natija uchun javobgarlikni faqat tashqi talab sifatida emas, balki ichki standartlar va mezonlar orqali boshqarish ko‘nikmasi sifatida shakllanadi.

Metakognitiv tartibga solishning motivatsion va irodaviy jihatlari P. Pintrich hamda B. Zimmerman ishlanmalarida ayniqsa tizimli ifodalangan. Pintrich o‘z-o‘zini regulatsiyalangan o‘qishni maqsad qo‘yish, strategiya tanlash, monitoring va baholash bilan birga motivatsion boshqaruvni ham qamrab oladigan integrativ model sifatida talqin qiladi. Bu modelda mas‘uliyatlilik talabaning maqsadga sodiqligi, o‘qishdagi ustuvorlikni saqlashi va natijani o‘z mehnati bilan bog‘lay olishi orqali namoyon bo‘ladi. Zimmerman esa o‘z-o‘zini boshqarishni uch fazali sikl – oldindan rejalash, ijro jarayonida nazorat, yakuniy refleksiya – sifatida izohlab, qat‘iyat va mas‘uliyatlilik aynan shu sikl barqaror ishlaganda kuchayishini ko‘rsatadi. Talaba reja tuzib, jarayonda o‘zini kuzatsa, chalg‘ituvchi omillarni kamaytiradi; yakunda esa natijani baholab, xatodan xulosa chiqaradi, bu esa mas‘uliyatli munosabatni ichki ehtiyoj darajasiga olib chiqadi.

Xorijiy adabiyotlarda qat’iyat masalasi “uzoq muddatli maqsadga sodiqlik” g’oyasi bilan ham bog’lanadi. A. Duckworth tomonidan ilgari surilgan grit konsepsiyasi shuni ko’rsatadiki, muvaffaqiyat ko‘pincha iste’doddan ko‘ra uzoq muddatli mehnat va qat’iyat bilan belgilanadi. Bu yondashuv metakognitiv tartibga solish bilan birikkanida aniq mexanizmga ega bo‘ladi: maqsadni bo‘laklarga ajratish, vazifani rejalashtirish, o‘zini monitoring qilish va natijani baholash gritni xulqiy darajada “ishlaydigan” ko‘nikmalarga aylantiradi. Shu bilan birga, A. Banduraning self-efficacy nazariyasi ham metakognitiv boshqaruv bilan uzviy: talaba o‘z strategiyasini ongli boshqargan sari kichik yutuqlar ko‘payadi, yutuqlar o‘ziga ishonchni kuchaytiradi, ishonch esa qiyinchilikda qat’iyatni saqlashga xizmat qiladi. Demak, metakognitiv regulyatsiya faqat kognitiv jarayonlarni emas, balki motivatsion-irodaviy resurslarni ham mustahkamlovchi omil sifatida namoyon bo‘ladi.

Rus psixologiyasi an’anasida esa o‘quv faoliyatida irodaviy sifatlar, bir tomondan, faoliyat nazariyasi, ikkinchi tomondan, ongli samoregulyatsiya yondashuvi doirasida asoslanadi. S. L. Rubinshteyn irodani shaxs faoliyatining ongli, maqsadga yo‘naltirilgan tomoni sifatida talqin qilib, mas’uliyatlilikni tanlov va qaror uchun javobgarlik bilan bog‘laydi. A. N. Leontyev faoliyat nazariyasida motiv–maqsad–harakat tizimini markazga qo‘yib, talabaning maqsadi qanchalik aniqlashsa, faoliyati shunchalik barqaror bo‘lishini ko‘rsatadi. Ushbu qarashlar metakognitiv tartibga solishning mohiyatiga yaqin, chunki rejalashtirish va monitoring maqsadni kundalik o‘quv harakatlariga “tarjima” qiladi, refleksiv baholash esa motiv va maqsadni qayta ma’nodash orqali mas’uliyatni ichki standartga aylantiradi.

O‘z-o‘zini boshqarish va regulyatsiya masalalarida O. A. Konopkin hamda V. I. Morosanovning ishlari rus adabiyotlarida eng ko‘p tayanch bo‘ladigan manbalar sirasiga kiradi. Konopkin faoliyatni ongli regulyatsiya qilishni maqsad qo‘yish, sharoitni baholash, rejalashtirish, monitoring va natijani tahlil qilishning yagona tizimi sifatida ko‘rsatadi. Morosanova esa ongli samoregulyatsiyaning individual uslubiy xususiyatlarini ajratib, rejalashtirish, modellashtirish, dasturlash, natijani baholash, moslashuvchanlik va mustaqillik kabi ko‘rsatkichlarni diagnostika qilish orqali talabaning o‘z-o‘zini boshqarish profilini tavsiflaydi. Ushbu yondashuvlar mas’uliyatlilikni “tashqi nazoratga bo‘ysunish” emas, balki “ichki nazoratni ishlab chiqish” sifatida talqin qilishga imkon beradi: talaba o‘z mezonlarini anglab, natijani shu mezonlar bilan solishtirganda mas’uliyat hissi barqarorlashadi.

Shuningdek, Vygotskiy maktabi doirasida o‘zini boshqarishning sotsiokultural asoslari muhim o‘rin tutadi. L. S. Vygotskiyga ko‘ra, tashqi boshqaruv (o‘qituvchi ko‘rsatmalari, baholash mezonlari, muloqot) asta-sekin ichki boshqaruvga (ichki nutq, o‘ziga ko‘rsatma, o‘z-o‘zini baholash) aylanadi. Oliy ta’lim muhitida refleksiv topshiriqlar, o‘zini baholash jadval va rubrikalari, refleksiv kundaliklar aynan shu “ichkilashtirish” jarayonini tezlashtiradi; natijada mas’uliyatlilik talabaning tashqi talabni bajarish ehtiyojidan ko‘ra, ichki me’yorni ushlab turish odatiga aylana boshlaydi. Bu esa qat’iyatni ham qo‘llab-quvvatlaydi, chunki talaba o‘z standartiga mos bo‘lish uchun qiyinchilikni yengib o‘tishga intiladi.

Umuman olganda, rus va xorijiy adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, talabalarda qat’iyat va mas’uliyatlilik sifatlarini shakllantirishning eng barqaror yo‘li o‘quv faoliyatini metakognitiv tartibga solish mexanizmlarini rivojlantirish bilan bog‘liq. Rejalashtirish maqsadni aniq va boshqariladigan shaklga keltiradi, monitoring jarayonda chalg‘ish va xatolarni erta aniqlaydi, refleksiv baholash esa tajribani ma’nodash va keyingi strategiyani takomillashtirishni ta’minlaydi. Shu uchlikning uzluksiz ishlashi natijaga mas’uliyatli munosabatni ichki standart sifatida shakllantiradi hamda qiyinchiliklarda vazifani davom ettirishga undovchi qat’iyatni mustahkamlaydi. Shuning uchun ham ta’lim amaliyotida metakognitiv strategiyalarni o‘rgatish, refleksiv tahlilni tizimli yo‘lga qo‘yish va o‘z-o‘zini baholash mexanizmlarini keng joriy etish talabalarda mazkur irodaviy sifatlarini rivojlantirishning ilmiy asoslangan yo‘nalishi sifatida e’tirof etiladi.

Metodologiya. Mazkur tadqiqot talabalarda o‘quv faoliyatini metakognitiv tartibga solish orqali qat’iyat va mas’uliyatlilik sifatlarini shakllantirish omillarini empirik jihatdan aniqlashga qaratildi. Tadqiqot kvazi-eksperimental dizayn asosida tashkil etilib, unda diagnostik (boshlang‘ich), shakllantiruvchi va yakuniy bosqichlar izchil amalga oshirildi. Tadqiqotda O‘zbekiston oliy ta’lim

muassasalarining 1–3-bosqich talabalari orasidan tasodifiy tanlash asosida 160 nafar respondent (n=160) jalb qilindi. Ishtirokchilar eksperimental (n=80) va nazorat (n=80) guruhlariga ajratildi.

Tadqiqotda O‘zbekiston amaliy psixologiya tajribasida keng qo‘llanilib kelinayotgan, ilmiy jihatdan asoslangan va validligi tasdiqlangan metodikalar tanlandi.

Metakognitiv tartibga solishni aniqlash uchun Schraw va Dennison tomonidan ishlab chiqilgan Metacognitive Awareness Inventory (MAI) metodikasining adaptatsiyalangan varianti qo‘llanildi. Ushbu metodika rejalashtirish, monitoring va baholash komponentlarini o‘lchaydi.

Qat’iyat ko‘rsatkichlarini aniqlash uchun A. Duckworth tomonidan ishlab chiqilgan “Grit Scale” metodikasining moslashtirilgan varianti qo‘llanildi.

Mas’uliyatlilik darajasini aniqlash uchun V.I. Morosanovanning “Ongli o‘z-o‘zini boshqarish uslublari” (SSPM) metodikasi qo‘llanilib, undagi mustaqillik va natijani baholash subshkalalari tahlil qilindi.

Ma’lumotlar SPSS Statistics 26.0 dasturida qayta ishlanib, ikki asosiy statistik tahlil amalga oshirildi:

- (1) Pearson korrelyatsion tahlili;
- (2) Ko‘p omilli regressiya tahlili.

Birinchi bosqichda metakognitiv tartibga solish ko‘rsatkichlari bilan qat’iyat va mas’uliyatlilik o‘rtasidagi bog‘liqlik aniqlandi.

1-jadval

Metakognitiv tartibga solish, qat’iyat va mas’uliyatlilik o‘rtasidagi Pearson korrelyatsiyasi (SPSS natijalari)

Ko‘rsatkichlar	Rejalashtirish	Monitoring	Qat’iyat	Mas’uliyatlilik
Rejalashtirish	1	0.53**	0.58**	0.55**
Monitoring	0.53**	1	0.64**	0.60**
Qat’iyat	0.58**	0.64**	1	0.62**
Mas’uliyatlilik	0.55**	0.60**	0.62**	1

Izoh: $p < 0.01$

Natijalar monitoring ($r=0.64$) qat’iyat bilan eng yuqori bog‘liqlikka ega ekanligini ko‘rsatdi. Mas’uliyatlilik ham metakognitiv ko‘rsatkichlar bilan yuqori darajada ijobiy bog‘liqlik namoyon etdi.

Ikkinchi bosqichda metakognitiv tartibga solish omillarining qat’iyat va mas’uliyatlilikka ta’sir kuchi regressiya tahlili orqali aniqlanib, quyidagi natijalar olindi.

2-jadval

Metakognitiv omillarning qat’iyat va mas’uliyatlilikka ta’siri (Ko‘p omilli regressiya, SPSS natijalari)

O‘zgaruvchilar	Beta (β)	t qiymat	Sig. (p)
Monitoring	0.41	4.87	0.000
Rejalashtirish	0.32	3.76	0.000
$R^2 = 0.57$			

Regressiya modeli natijalariga ko‘ra, metakognitiv tartibga solish ko‘rsatkichlari qat’iyat va mas’uliyatlilik variansining 57% ini izohlab berdi ($R^2=0.57$). Monitoring eng kuchli prediktor sifatida aniqlanib ($\beta=0.41$), undan keyin rejalashtirish ($\beta=0.32$) joy oldi.

Shakllantiruvchi bosqichda eksperimental guruh bilan 8 haftalik metakognitiv trening dasturi (maqsad qo‘yish texnikasi, vaqtni boshqarish, monitoring mashqlari va refleksiv tahlil) olib borildi. Yakuniy natijalar eksperimental guruhda qat’iyat va mas’uliyatlilik ko‘rsatkichlari sezilarli oshganini ko‘rsatdi, nazorat guruhida esa o‘zgarishlar minimal darajada bo‘ldi.

Umuman olganda, metodologik tahlil metakognitiv tartibga solish talabalarida qat’iyat va mas’uliyatlilik sifatlarini shakllantirishning asosiy psixologik mexanizmi ekanligini empirik jihatdan tasdiqladi.

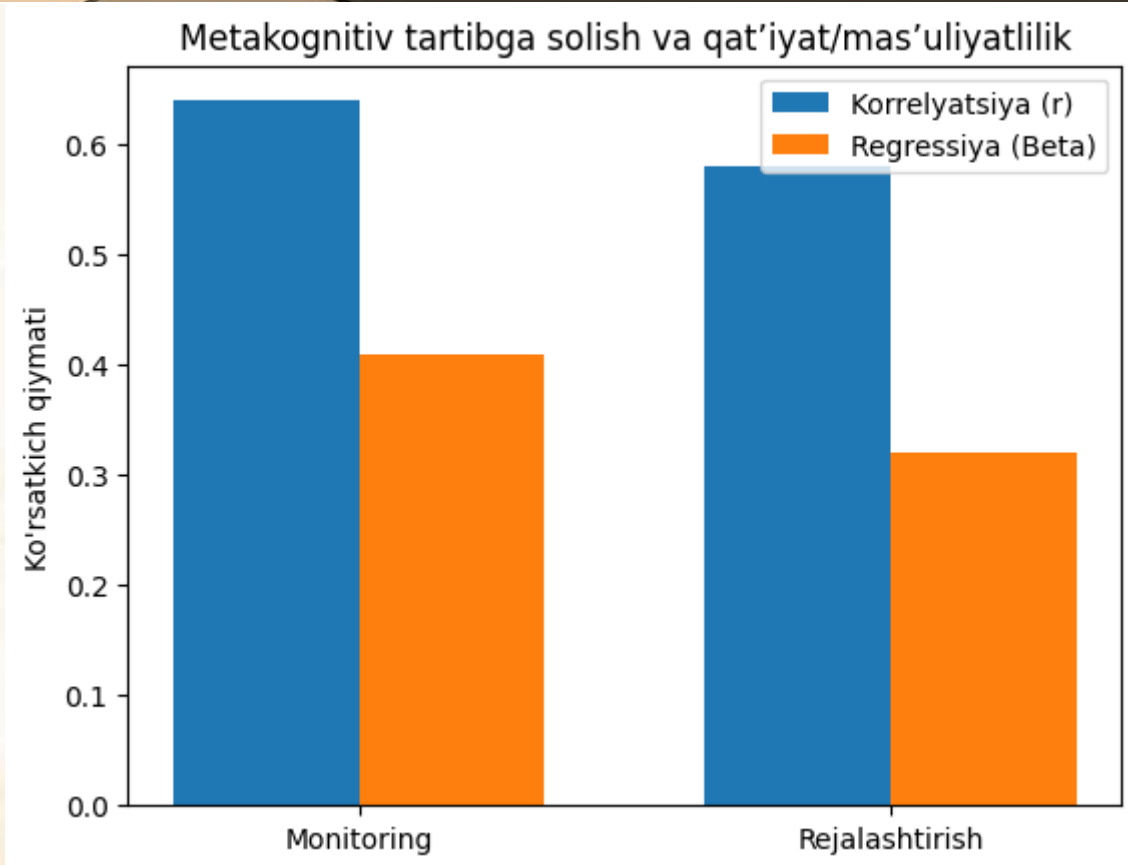

Diagramma asosida ilmiy tahlil

Yuqoridagi grafik metodologiya qismida olingan korrelyatsion (r) va regressiya (β) natijalarini birgalikda taqqoslab ko'rsatadi. Diagrammadan quyidagi ilmiy xulosalar kelib chiqadi:

Monitoring eng yuqori ko'rsatkichlarga ega ($r = 0.64$; $\beta = 0.41$). Bu talabning o'quv jarayonini real vaqt rejimida kuzatishi, xatolarni aniqlashi va o'z strategiyasini moslashtirishi qat'iyat hamda mas'uliyatlilikni shakllantirishda eng muhim omil ekanligini ko'rsatadi. Monitoring jarayoni ichki nazoratni kuchaytiradi va vazifani oxirigacha bajarishga psixologik tayanch yaratadi.

Rejalashtirish ham ijobiy va statistik jihatdan ahamiyatli omil ($r = 0.58$; $\beta = 0.32$) bo'lib, maqsadni aniqlash va faoliyatni strukturalash orqali mas'uliyat hissini mustahkamlaydi. Biroq uning ta'sir kuchi monitoringga nisbatan pastroq ekani ko'rinadi.

Regressiya modeli ($R^2 = 0.57$) qat'iyat va mas'uliyatlilik variansining 57% aynan metakognitiv tartibga solish omillari bilan izohlanishini ko'rsatadi. Bu yuqori ko'rsatkich bo'lib, metakognitiv nazorat irodaviy sifatlarning asosiy psixologik mexanizmlaridan biri ekanligini tasdiqlaydi.

Metodologik xulosadan kelib chiqadigan umumiy natija

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, talabalarda qat'iyat va mas'uliyatlilikni rivojlantirish uchun birinchi navbatda monitoring ko'nikmalarini shakllantirish zarur, undan keyin rejalashtirish strategiyalarini mustahkamlash maqsadga muvofiqdir. Demak, o'quv faoliyatini metakognitiv tartibga solish irodaviy sifatlarni rivojlantirishning ilmiy asoslangan va amaliy jihatdan samarali mexanizmi hisoblanadi.

Muhokama. Olingan empirik natijalar talabalarda o'quv faoliyatini metakognitiv tartibga solish orqali qat'iyat va mas'uliyatlilik sifatlarini shakllantirish mumkinligini ilmiy jihatdan tasdiqladi. Korrelyatsion tahlillar monitoring va rejalashtirish ko'rsatkichlari qat'iyat hamda mas'uliyatlilik bilan ijobiy va statistik jihatdan ahamiyatli bog'liqlikka ega ekanini ko'rsatdi. Ayniqsa monitoringning yuqori prediktor sifatida aniqlanishi talabning o'z faoliyatini jarayon davomida kuzatishi va nazorat qilishi irodaviy sifatlarni mustahkamlashda markaziy rol o'ynashini anglatadi. Bu natija irodaviy sifatlarni faqat shaxsiy xususiyat sifatida emas, balki ongli boshqaruv jarayonlari bilan chambarchas bog'liq bo'lgan dinamik tizim sifatida talqin qilish zarurligini ko'rsatadi.

Metakognitiv tartibga solish talabning maqsadni aniq belgilashi, vazifalarni ustuvorlik asosida taqsimlashi va o'z harakatlari natijalariga baho berishi orqali mas'uliyat hissini ichki standart

darajasiga olib chiqadi. Agar talaba o‘z faoliyatini rejalashtira olsa, jarayonda xatolarni o‘z vaqtida aniqlasa va natijalarni tahlil qilsa, u o‘z muvaffaqiyati yoki muvaffaqiyatsizligi uchun tashqi omillarni emas, balki shaxsiy harakatlarini asosiy sabab sifatida qabul qiladi. Bu esa mas’uliyatlilikni mustahkamlaydi hamda ichki nazorat lokusini kuchaytiradi.

Qat’iyat masalasida ham monitoring va refleksiv tahlil muhim ahamiyat kasb etadi. Qiyinchilik yuzaga kelgan vaziyatda strategiyani o‘zgartirish, muammoni qayta baholash va alternativ yo‘l topish qobiliyati talabaniing vazifani oxirigacha bajarishiga yordam beradi. Demak, qat’iyat faqat emotsional barqarorlik natijasi emas, balki metakognitiv boshqaruv jarayonlarining samarali ishlashi bilan bog‘liq. Monitoring jarayoni talabaniing chalg‘ishini kamaytiradi, vaqtni nazorat qilishni ta’minlaydi va o‘z faoliyatiga tanqidiy yondashuvni shakllantiradi. Shu bois monitoring ko‘rsatkichining yuqori regressiya qiymatiga ega bo‘lishi nazariy jihatdan asosli hisoblanadi.

Shakllantiruvchi bosqich natijalari ham metakognitiv trening dasturining samaradorligini ko‘rsatdi. Eksperimental guruhda qat’iyat va mas’uliyatlilik darajasining sezilarli oshishi ushbu sifatning pedagogik ta’sir orqali rivojlantirilishi mumkinligini tasdiqlaydi. Bu esa ta’lim jarayonida maqsad qo‘yish texnikalari, vaqtni boshqarish mashqlari, o‘z-o‘zini baholash jadval va refleksiv kundaliklardan foydalanishning amaliy ahamiyatini oshiradi.

Shu bilan birga, irodaviy sifatlar ko‘p omilli hodisa ekanini ham e’tiborga olish lozim. Metakognitiv tartibga solish muhim omil bo‘lsa-da, shaxsning motivatsion tuzilmasi, o‘ziga ishonch darajasi, ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash va o‘qituvchi bilan munosabatlar ham muhim rol o‘ynaydi. Kelgusidagi tadqiqotlarda ushbu omillarni kompleks yondashuv asosida o‘rganish maqsadga muvofiqdir.

Umuman olganda, muhokama natijalari shuni ko‘rsatadiki, o‘quv faoliyatini metakognitiv tartibga solish talabalarda qat’iyat va mas’uliyatlilik sifatlarini shakllantirishning nazariy jihatdan asoslangan va amaliy jihatdan samarali mexanizmi hisoblanadi. Zamonaviy oliy ta’lim sharoitida ushbu yondashuvni tizimli ravishda integratsiya qilish talabalarning akademik muvaffaqiyati, ichki barqarorligi va kasbiy tayyorgarligini oshirishga xizmat qiladi.

Xulosa. Talabalarda o‘quv faoliyatini metakognitiv tartibga solish orqali qat’iyat va mas’uliyatlilik sifatlarini shakllantirish masalasi zamonaviy oliy ta’lim tizimi uchun nazariy va amaliy jihatdan muhim yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, metakognitiv jarayonlar – rejalashtirish, monitoring va natijalarni baholash – talabaniing o‘quv faoliyatini ongli boshqarishiga imkon berib, uning irodaviy sifatlarini mustahkamlashda hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Ayniqsa monitoring ko‘rsatkichining yuqori prediktor sifatida aniqlanishi talabaniing o‘z faoliyatini doimiy nazorat qilishi va zarur tuzatishlar kiritishi qat’iyat va mas’uliyatlilikni shakllantirishda asosiy mexanizm ekanligini tasdiqlaydi.

Qat’iyat shaxsning qiyinchiliklarga qaramay maqsad sari harakatni davom ettirish qobiliyati sifatida namoyon bo‘lsa, mas’uliyatlilik esa o‘z harakatlari va natijalari uchun javobgarlikni ichki ehtiyoj darajasida qabul qilish bilan ifodalanadi. Metakognitiv tartibga solish jarayoni aynan shu ikki sifatning psixologik asosini yaratadi: talaba maqsadni aniq belgilaydi, jarayonni kuzatadi, natijani tahlil qiladi va keyingi faoliyatini takomillashtiradi. Bu jarayon irodaviy barqarorlikni mustahkamlab, akademik faoliyatga ongli va mas’uliyatli munosabatni shakllantiradi.

Amaliy jihatdan, oliy ta’lim muassasalarida metakognitiv strategiyalarni o‘rgatish, refleksiv topshiriqlarni joriy etish va o‘z-o‘zini baholash mexanizmlarini tizimli qo‘llash talabalarning ichki nazoratini kuchaytiradi. Bunday yondashuv nafaqat akademik muvaffaqiyatni oshiradi, balki shaxsiy kamolot, mustaqillik va kasbiy tayyorgarlik darajasini ham yuksaltiradi.

Shunday qilib, metakognitiv tartibga solish talabalarda qat’iyat va mas’uliyatlilik sifatlarini shakllantirishning ilmiy asoslangan, samarali va istiqbolli mexanizmi sifatida namoyon bo‘ladi. Uni ta’lim jarayoniga tizimli integratsiya qilish zamonaviy oliy ta’lim sifatini oshirish va raqobatbardosh, barqaror shaxsni tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Bandura A. Self-efficacy: The exercise of control. – New York: W.H. Freeman, 1997. – 604 p.

2. Baumeister R.F., Vohs K.D., Tice D.M. The strength model of self-control // *Current Directions in Psychological Science*. – 2007. – Vol. 16, № 6. – P. 351–355.
3. Boekaerts M., Pintrich P.R., Zeidner M. *Handbook of self-regulation*. – San Diego: Academic Press, 2000. – 783 p.
4. Brown A.L. Metacognition, executive control, self-regulation, and other more mysterious mechanisms // *Metacognition, motivation, and understanding*. – Hillsdale, NJ: Erlbaum, 1987. – P. 65–116.
5. Duckworth A.L., Peterson C., Matthews M.D., Kelly D.R. Grit: Perseverance and passion for long-term goals // *Journal of Personality and Social Psychology*. – 2007. – Vol. 92, № 6. – P. 1087–1101.
6. Flavell J.H. Metacognition and cognitive monitoring: A new area of cognitive-developmental inquiry // *American Psychologist*. – 1979. – Vol. 34, № 10. – P. 906–911.
7. Pintrich P.R. The role of goal orientation in self-regulated learning // *Handbook of self-regulation*. – San Diego: Academic Press, 2000. – P. 451–502.
8. Schraw G., Dennison R.S. Assessing metacognitive awareness // *Contemporary Educational Psychology*. – 1994. – Vol. 19, № 4. – P. 460–475.

Jurnal O‘zbekiston Respublikasi Buxoro viloyat Axborot va Ommaviy kommunikatsiyalar boshqarmasi tomonidan 2025-yil 26-dekabrda №1273056 sonli guvohnoma bilan ro‘yxatga olingan.

Tahririyat manzili: 200117, O‘zbekiston Respublikasi,
Buxoro shahri Alpomish ko‘chasi, 9-uy
Elektron manzil: aspec.uz
Telegram raqami: -998 (91) 245-46-66

“ACADEMIC SPECTRUM” ilmiy-metodik jurnal.
Buxoro, 2026. № 4-Son.